

INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI STATUTUL FEMEII ÎN LEGISLAȚIA MEDIEVALĂ A SECOLULUI AL XVII-LEA

Doctor în istorie, membră a Societății de Științe Istorice din România și a Comisiei de Istorie a Orașelor din România. Director Școala Gimnazială „George Emil Palade” Buzău.

Domenii de preocupare: istorie medie românească, istorie urbană, istoria tradițiilor populare.

Cărți publicate: *Secvențe de istorie buzoiană*, Buzău: Editura Omega, 2014; *Grupul de la Vișegrad și integrarea europeană*, Buzău: Editura Omega, 2020; *Viața cotidiană bucureșteană la apusul domniilor pămâtenne (1678–1716)*, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2021.

Elena GHEORGHE

Instituția căsătoriei și statutul femeii în legislația medievală a secolului al XVII-lea

Rezumat. Instituția matrimonială în secolul al XVII-lea, mai precis definiția sa juridică, determină statutul femeii. Într-un secol în care sursele reflectă o lume predominant masculină, fata nu are altă alternativă decât căsătoria sau mănăstirea, indiferent de condiția ei socială. Căsătoria este plină de consecințe pentru femei: le plasează sub dominația soților lor, le conferă identitatea și rangul în societate și, în multe feluri, le transformă existența.

Regulile românești au dat instituției căsătoriei un caracter de contract, încheiat și deschis de autoritatea bisericească public, cu o ceremonie precisă.

Prejudecățile, tradițiile, legile atribuie femeilor locuri subordonate, în toate eșaloanele societății. Dar în viața de zi cu zi, în casa lui, în zona de intimitate în care bărbatul se poate retrage, se poate relaxa eliberându-se de carapacea care îl protejează în lumea exterioară, puterea bărbaților se ciocnește de cea a femeilor.

Cuvinte-cheie: căsătorie, logodnă, femeie, familie, cadouri, zestre.

The institution of marriage and the status of women in the medieval legislation of the 17th century

Abstract. The matrimonial institution in the 17th century, more precisely its legal definition, determines the status of women. In a century in which the sources reflect a predominantly male world, the girl has no other alternative than marriage or the convent, whatever her social condition. Marriage is fraught with consequences for women: it places them under the dominance of their husbands, gives them their identity and rank in society, and in many ways transforms their existence.

The Romanian rules gave the institution of marriage the character of a contract, concluded and opened by the church authority publicly, with a precise ceremony.

Prejudices, traditions, laws assign women subordinate places, in all echelons of society. But in everyday life, in his home, in the privacy area where man can withdraw, retreat, relax freeing himself from the shell that protects him in the outside world, the power of men collides with that of women.

Keywords: marriage, engagement, woman, family, gifts, dowry.

Introducere. Lucrarea încearcă să amintească prezența și rolul femeii în societatea Țării Românești și a Moldovei din secolul al XVII-lea, un secol în care apar primele reprezentări ale acesteia din punct de vedere teologic sau al dreptului, însă pentru a o înfățișa inferioară și umilită de societate.

Căsătoria, respectiv familia, este o instituție recomandată tuturor creștinilor, fiind administrată secole de-a rândul de către biserică. Actul căsătoriei reprezintă momentul în care este creat grupul social cel mai important al unei societăți. Familia este locul unde trebuie implementate toate normele de conduită la care se raporta întregul grup comunitar.

Comunitatea celebrează prin căsătorie biruința asupra timpului, intervenind, prin diverse mecanisme reglatorii, în viața indivizilor cu ocazia căsătoriei.

La rândul său, prin rolul spiritual, biserica și-a asumat și extins autoritatea asupra comportamentului tuturor membrilor comunității. În lumina percepțelor creștine, căsătoria este cel mai important moment din viața unei familii.

Lipsa, în vechiul drept românesc, a unor informații complete referitoare la familie, în general, și la căsătorie, în particular, se datorează în special faptului că acest drept a fost în mare măsură unul nescris. Legile scrise apărute în secolele XVI-XVII fac numeroase referiri la familie, majoritatea acestora însă fac trimitere la texte împrumutate din legislația bizantină [1, p. 181-183].

Logodna. Definită de Antim Ivireanu ca fiind „împreunare bărbat cu muiare spre împlinirea dumnezeescului acela cuvînt: Crește-ți și vă înmulțiți” [2, p. 374], căsătoria este precedată de logodnă, care are valoarea unei promisiuni de căsătorie, cu efecte juridice, atât în ceea ce privește situația tinerilor, cât și asupra bunurilor avansate cu această ocazie. Ea are același statut ca și nunta și se desfășoară în casa socrilor mici.

În sistemul popular logodna are loc de obicei cu ocazia pețitului, când se cade de acord asupra viitoarei căsătorii. Pețitorul este rudă, prieten, vecin cu una dintre cele două familii și

intervine pe lângă părinți, propune realizarea alianței, participă la negocierea zestre, îi prezintă pe tinerii unii altuia. De asemenea, are și rolul de chezaș în realizarea alianței și în ceea ce privește cinstea celor doi; își asumă responsabilitatea acestei relații, ginerii și socrii neezitând să-l tragă la răspundere atunci când intervin neînțelegerile.

Inițiativa pețitului trebuie să aparțină băiatului, pentru o fată considerându-se că este rușinos să „umble” să se mărite. Dimitrie Cantemir menționează în lucrarea „Scrisoarea Moldovei” unele aspecte caracteristice epocii referitoare la acest aspect: „Moldovenii își însoară copiii la vârstă la care trebuie să se facă, după legile bisericești, cununia. Însă se socotește că e rușine, dacă o fecioară cere un bărbat, iar obiceiul țării a statornicit că flăcăii trebuie să-și aleagă ei înșiși neveste și nu să-și aleagă părinții fetei ginerele” [3, p. 258].

Cu ocazia pețitului are loc un adevărat spectacol în care protagoniștii sunt starostele și părinții fetei, care prezintă mirelui și rudelor sale o femeie vârstnică și îmbrăcată în haine sărăcicioase pe post de logodnică. Refuzul musafirilor este urmat de prezentarea adevăratei logodnice și de schimbul inelelor în prezența preotului sau a bătrânilor comunității respective [3, p. 259-260]. La acel moment, după negocierea zestre, se stabilește data căsătoriei și se schimbă daruri între tineri și părinții lor. Așa s-a întâmplat și în 22 octombrie 1661, când Pană Geim a dat zapis, în prezența a 12 martori, fiicei lui, Chirața și ginerelui său, Crăstea, pentru bunurile date de zestre la logodnă în valoare de 200 ughi – jumătate din moșiile de la Mătăsari și Crețulești împreună cu o jumătate de vie [4, p. 155]. Călătorii străini care au vizitat țările române în această perioadă au rămas uimiți de obiceiul prin care „mireasa e cea care înzestrează pe ginere (...) Tatăl miresei îi trece în scris o zestre cu moșii, țărani, slugi, vii etc., după puterile sale. Dacă ea va avea copii, aceste bunuri vor reveni soțului ei; dar dacă ar muri fără urmași, atunci întreaga zestre se întoarce la tatăl ei” [5, p. 210].

Logodna este deci un legământ solemn care implică obligații și angajamente de ambele păr-

ți. În legislația timpului ea are putere religioasă, ca și nunta, dacă s-a realizat cu respectarea anumitor etape: „arvuna”, „schimbul de inele” și „sărutarea mirilor”. Respectarea acestora oferă valoare juridică logodnei, spre deosebire de logodna făcută prin „legături cu scrisori” considerată fără valoare [6, p. 197]. Această informație oferă o caracteristică esențială a societății secolului al XVII-lea în care importanța actului social primează în fața documentului scris, iar prezența martorilor devine singura modalitate de confirmare sau infirmare a evenimentelor. Oralitatea, ceea ce pot povesti alții, este mult mai importantă decât scrisul.

Logodna devine însă oficială numai după citirea „sfintelor molitve”, după ceremonia religioasă.

Din punct de vedere social, partenerii aparțin aceluiași mediu. Fata poate spera la alegerea unui partener pe o treaptă mai sus în ierarhia socială, în timp ce bărbatul își alege partenera fie din același mediu social, fie dintr-unul inferior. Fata se căsătorește cu un bărbat care are meseria sau poziția socială a tatălui ei sau socrul are aceeași meserie și poziție socială ca tatăl ei. Alegerea unui partener din alt mediu religios decât cel ortodox era interzisă de către biserica ortodoxă din Țara Românească [6, p. 179-180].

Putem exemplifica acest fapt cu interesantele informații despre obiceiul și tradiția încheierii logodnei și a celebrării nunții lui Janusz Radziwiłł, principele Lituaniei, cu Maria, fiica lui Vasile Lupu, care a avut loc în anul 1645. Acesta, „după ce a căpătat învoirea mamei sale [...] și a regelui Poloniei Vladislav [...] a trimis pe doi dintre nobilii cei mai de încredere de la curte, cu numele de Sienicky și Ottenhausen [...] spre Moldova să înceapă pețirea” [7, p. 644]. Acordul din partea regelui era foarte important. Nunta, la nivel de casă domnească cu o persoană apropiată de curtea regală, evident, avea o semnificație politică. În acea perioadă, un mariaj ca cel de față se încadra în sistemul relațiilor internaționale și nu putea fi realizat fără permisiunea celor mai înalte instanțe.

Vârsta pentru logodnă este de 14 ani pentru băieți și de cel puțin 12 ani pentru fete. Pravile-

le nu permit o diferență de vârstă foarte mare între cei doi soți – ca de exemplu, bărbatul să aibă 50 de ani și fata 15 sau invers, însă stabilesc că întotdeauna bărbatul trebuie să fie mai mare, dacă nu de aceeași vârstă [6, p. 209]. Documentele timpului nu amintesc însă niciodată data nașterii sau vârsta soților în momentul căsătoriei, fiind imposibil de știut când considera societatea că cei doi tineri sunt pregătiți pentru o viață de cuplu. O excepție o avem pentru fetele domnitorului Constantin Brâncoveanu, care au fost căsătorite după cum urmează: Stanca, Smaranda și Ilinca – la 16 ani, soțul acesteia, Scarlat Mavrocordat având 20 de ani, Maria și Bălașa – la 15 ani, Safta – la 14 ani, iar Ancuța – la 13 ani. Vârsta de căsătorie a băieților a fost 23 de ani, pentru Constantin și Radu, și 24 ani pentru Ștefan [8, p. 100].

Este necesar însă consimțământul tuturor celor implicați, iar în caz de neînțelegere conta opinia tatălui. Atât fiii, cât și fiicele au nevoie de binecuvântarea părinților deoarece aceștia dețin întreaga putere economică; trecerea peste acordul acestora poate duce la dezmoștenire – în cazul băieților și neînestrare – în cazul fetelor. Înțelegerea de căsătorie dintre tineri, fără acordul părinților, este considerată nulă. Avându-se în vedere marea importanță a consimțământului părinților, pravilele admiteau desfacearea logodnei în cazul în care „mai marii locului, adică domnul sau alt dregător va sili pre părinții bărbatului sau al femeii și-i va necăji, iară ei nu vor vrea și vor face logodnă de silă”. [6, p. 198]

Niciunul dintre logodnici nu se pot căsători cu altcineva, căsătoria unui bărbat cu o femeie logodită fiind considerată infracțiune penală și cel vinovat era judecat ca un „preacurvariu” [6, p. 197]. Răpitorul unei femei logodite era pedepsit cu moartea [9, p. 27], iar o logodnică ofensată putea să fie apărută în instanță de logodnicul ei. Lipsa deplinelor facultăți mintale constituia un impediment la încheierea logodnei, dar nu și cauza pentru desfacerea ei ulterioară. Legislația considera legătura astfel creată în măsură să dea drept de acțiune logodnicului sau viitorului socru pentru a apăra de calomnie pe logodnică. Documentele amintesc diverse

situații în legătură cu acest aspect care vizează starea de sănătate mintală a fetei. Mărturie stă declarația preotului Gherghe din Săcuiani care a aflat de la unchiușul Dragu, în momentul în care acesta, bolnav fiind, s-a spovedit după obiceiul creștinesc, că după ce a înzestrat-o și măritat-o pe fiica sa, Cherana, a renegat-o pentru că era „nebună, făcându-i multă rușine, în nebunia ei” [10, p. 452-453].

Până la perfectarea căsătoriei se obișnuia ca logodnicii să se viziteze reciproc, să poarte diferite discuții, se prezenta zestrea. Viitorul soț trebuia să arate care îi era averea și dacă se găsea în diviziune, frații săi trebuiau să arate ce parte de pământ i se cuvenea [11, p. 506].

Timpul între logodnă și nuntă se stabilește în funcție de condițiile impuse de nuntă. De obicei se practică o diferență mică de timp, folosită în scopul respectării anumitor obiceiuri și tradiții. În această perioadă se fac daruri din partea logodnicilor și se invită oaspeții.

Darurile de nuntă. Deși se vorbește foarte des de darurile dinaintea nunții sau darurile de la logodnă, ele sunt menționate foarte rar în documentele timpului, fiind amintite îndeosebi cu ocazia dezbaterii moștenirilor sau a restituirilor. Într-o primă etapă, ele pot fi considerate o modalitate de a-i apropia pe viitorii soți și familiile acestora, fiind prezente la nivelul tuturor straturilor societății. Ele au un aspect juridic, scopul lor nefiind acela de a-i îmbogăți pe cei doi, ci pentru a le înlesni „dragostea trupului”. Constau în „lanțuri, cercei, inele, haine” [6, p. 248] și erau purtate de mireasă în ziua nunții pentru a marca mai bine prestigiul familiei. Ajungeau la mireasă prin intermediul „călțunilor”, denumire datorată faptului că printre toate aceste daruri se aflau și pantofii miresei care se mai numeau călțuni.

Revenind la descrierea evenimentelor care au precedat căsătoria principelui lituanian Janusz Radziwiłł cu Maria, fiica lui Vasile Lupu, aflăm că după prima solie, care a confirmat acordul domnului Moldovei de a da pe fiica sa în căsătorie, principele trimite o a doua solie cu daruri pentru mireasă și toată familia ei: „Apoi principele a trimis pe domnul Mirski general al

marelui ducat al Lituaniei împreună cu domnul Mierzinski, sfetnic de taină al principelui care au dus și au dat domniței inelul de logodnă împreună cu multe alte daruri scumpe. Iar domnului [...] o sabie sau iatagan de aur, niște puști nespuse de meșteșugit lucrate și diferite capodopere de ceasornicărie. Domnița (Maria) a primit tot felul de giuvaeruri scumpe, de asemenea, felurite obiecte de agate, cum ar fi casete, fel de fel de vase și oglinzi; apoi a fost cinstită cu daruri bogate precum și doamna (Ecaterina, a doua soție a lui Vasile Lupu) și tânărul cocon, fiecare după rangul și nașterea sa [...] după săvârșirea logodnei cu ceremonialul domnesc, la înapoierea lor cu bine ei au adus chipul sau portretul tinerei mirese domnești” [7, p. 644-645]. Imediat după ce a fost încheiată logodna în numele mirelui în Moldova, Vasile Lupu trimite solie de onoare către Janusz Radziwiłł să fie oficial confirmată logodna și din partea miresei: „După aceștia au urmat curând doi soli trimiși de domnul Moldovei, adică domnul Catargi vistierul (care înseamnă marele tezaurar) și domnul Ioanovici spătarul, purtătorul spadei. După înmânarea inelului de logodnă și a multor alte rarități scumpe și daruri s-a încheiat logodna în numele miresei domnești. După ce s-au săvârșit acestea, s-a asigurat principele (că se va face) nunta” [7, p. 645]. Fragmentul este semnificativ deoarece prezintă momentele importante care au loc în perioada premergătoare căsătoriei: daruri din partea miresei, schimbul de inele, care a confirmat logodna și programarea nunții.

La rândul lor, fiii lui Constantin Brâncoveanu, Constantin și Ștefan, au dăruit soțiilor lor trei rochii (de brocart, de stofă scumpă de lână și de mătase), o haină lungă de ceremonie din stofă scumpă de lână și guler de samur, o ie cu mărgăritar, pantofi cu mărgăritare și smarald; bijuteriile au depășit cu mult frumusețea hainelor: două inele, două perechi de cercei, două brățări – toate bătute cu diamante mari roz, salbă de zloți, lanțuri și colane din aur și ornamente cu safire, rubine și smaralde [12, p. 95-96].

La rândul ei, soția dăruiește un cal de gine-re complet echipat, cu un harnașament bogat ornamentat. Acestui dar i se adaugă cămăși și

batiste special țesute și cusute pentru el. Cele două daruri sunt întotdeauna prevăzute în foaia de zestre, însă nu se precizează în ce perioadă dintre logodnă și nuntă se dăruiesc. Străinul Paul de Alep, descriind acest obicei în însemnările sale, prezintă alaiul de nuntă al boierului din Poiana consus chiar de el, „călărind un cal ce-i fusese dăruit de socru, după cum este obiceiul aici, cu șeaua, cu harnașament, cu frâu și cu tot tacâmul. Și purta pe cap un surguciu alb, după cum se obișnuiește la gineri. Mireasa era într-o trăsură, urmată de alte trăsuri pline cu jupânele boierilor; fratele ei o însoțea. În urma ei erau două care pline cu lucruri...” [5, p. 209]. Soția are dreptul să păstreze toate aceste daruri după moartea soțului, cât și în caz de divorț; erau pierdute însă în caz de adulter [6, p. 223].

Foarte importantă, în această perioadă, era alegerea nașului de cununie. Între naș și fin se stabilea o legătură spirituală, dotată cu o putere asemănătoare legăturilor de sânge și care permitea lărgirea cercului de alianțe. Datorită importanței și rolului pe care îl avea în viața tinerilor căsătoriți, nașul, ales din categoria socială din care fac parte logodnicii, trebuia să fie o persoană capabilă să-i ajute din punct de vedere material și moral pe cei doi tineri [13, p. 176]. Tot el le boteza și primul născut numit „fin sau fină, care cuvânt pare să-și tragă originea din latinescul *affinis*” [14, p. 22]. Vedem că instituția nășitului deține un rol important în cadrul comunității unei parohii. Nașul, dacă a botezat un băiat, are obligația să-l cunune; numai el poate să-l dezlege pe fin de respectarea obiceiului și doar cu acordul lui își poate lua un alt naș. Pentru că acest obicei nu era totdeauna respectat, apar conflicte între nași și fini. Acesta a fost, se pare, considerentul pentru care Antim Ivireanu cere preoților să aducă la cunoștința enoriașilor că nașul de botez nu trebuie neapărat să fie și nașul de cununie, această sarcină spirituală putând fi asumată și de altă persoană [2, p. 382]. Când domnul țării era naș de cununie, ospățul se ținea la curtea domnească, iar mirele primea, din partea acestuia, o căciulă de samur și un cal [3, p. 266].

Căsătoria. În mod firesc, la data stabilită cu prilejul logodnei, se desfășura nunta. Dacă legislația interzicea căsătoria cu un partener din alt mediu religios decât cel ortodox, permitea, în schimb, căsătoria cu un partener de altă etnie, dar cu aceeași religie. Problema pe care o ridicau aceste căsătorii era imposibilitatea controlării stării civile a celor veniți din țările vecine. Din această cauză, mitropolitul Antim obliga preoții parohi să ceară acestora „o scrisoare de mărturie de la preotul locului lor” și să cerceteze, în paralel, dacă viitorul cuplu nu sunt cumva rude, dacă au vârsta potrivită și mai ales dacă se află la a patra căsătorie, toate acestea fiind interzise de biserică [2, p. 378-379]. Pedepsa celor care săvârșeau asemenea delict era „cercetarea după voia judecătorului” și consta fie în „închiderea în ocnă”, fie în plimbatul dezbrăcat, pe un măgar, prin tot târgul; în ambele cazuri toate bunurile erau confiscate în favoarea domnului „de vreme ce și-a pierdut cinstea și este de ocară și de rușine” [6, p. 33].

Ca o căsătorie să fie considerată legală de legislația timpului nu trebuia să aibă loc între rude. Prin raporturi de rudenie se înțelege legătura ce există între două persoane prin descendența uneia din cealaltă sau din a treia persoană cu care există legături de rudenie. Rațiunea împiedicării căsătoriei între rude are atât considerații de ordin biologic și fiziologic, dar și motive de ordin moral. Rudenia se împarte în rudenie de sânge, care merge până la al șaptelea descendent, înscrisire și spirituală – botez, adopție [15, p. 66-67].

Cei care se căsătoreau fiind rude între ei comiteau delictul „mestecare de sânge” și totul era anulat. Pravilele pedepseau, în acest caz, după gradul de rudenie, astfel: până la rude de gradul doi – pedeapsa cu moartea, în timp ce cazuistica pentru rudele mai îndepărtate rămânea la latitudinea judecătorului. Dacă avem în vedere statutul social, atunci vedem că boierul era gonit din eparhia judecătorului, în timp ce omul de rând era mai întâi bătut și apoi izgonit [6, p. 51]. Avea rearea celor care comiteau acest delict era confiscată de domn și dată copiilor din căsătoriile anterioare, dacă existau. Cei care se căsătoreau neștiind

că sunt rude, iar în momentul aflării acestui lucru cereau desfacerea căsătoriei, nu erau pedepsiți [6, p. 52]. De asemenea, doi copii botezați de același naș nu se pot căsători, fiind considerați frați, având același tată spiritual [16, p. 133].

Dacă nu existau impedimente și toate condițiile legale erau îndeplinite, nunta se săvârșea public, cu martorii și tot ceremonialul bisericesc. Legislația prevedea că o căsătorie secretă nu era recunoscută de biserica ortodoxă, fiind considerată nulă [6, p. 217]. La 1642, „Pravoslavnica mărturisire” întărea în conștiința tuturor credincioșilor faptul că „Cinstita nuntă se face mai întâi prin învoirea dintre bărbat și femeie, fără vreo piedică oarecare. Această învoire nu este socotită drept o înțelegere pentru adevărata nunta decât atunci când ei înșiși mărturisesc unul celuilalt făgăduința lor înaintea preotului și când își vor da mâna, arătând că va păstra unul față de celălalt credință, cinste, dragoste în căsnicie pe toată viața lor și nu-l va părăsi unul pe celălalt în vreo primejdie. Această învoire și făgăduința a lor se întărește, apoi, și se binecuvîntează de preot” [17, p. 103].

Vedem că noul cuplu își începe viața abia după cununia religioasă. Ea este o sărbătoare pentru familiile și rudele celor doi, dar și pentru comunitatea din care făceau parte. Satul românesc este în secolul al XVII-lea o comunitate mică, cu un număr redus de familii, astfel încât, la un asemenea eveniment participau cu toții – fie ca invitați direcți, fie ca privitori. Cum evenimentele cotidiene la vremea respectivă nu erau atât de dese, interesul publicului creștea. În absența actelor scrise, căsătoria rămâne în memoria colectivă a întregii comunități care poate depune mărturie despre aceasta în diferite momente din viața cuplului.

Nunta presupune pregătiri și cheltuieli care diferă de puterea financiară a fiecărei familii. Acestea erau direct interesate să promoveze evenimentul, să-i dea un fast cât mai mare. Între familiile de boieri lua naștere o adevărată competiție, fiecare parte dorind să eclipseze pe cealaltă și mai ales pe invitați. Inclusiv familiile sărace căutau să-și depășească nivelul, investind în astfel de evenimente cât puteau de mult. Pu-

tem spune că toate acestea aveau și un alt scop, acela ca familia nou întemeiată să aibă un debut bun în viață.

În noiembrie 1700, Vlad logofătul cheltuia pentru căsătoria nepotului său, Badea, o sumă importantă de bani detaliată astfel: 50 taleri pentru „cheltuiala nevestii, pe dresuri și pe o seamă de mahrămi”, 12 taleri pentru covorul nașilor și încă 4 taleri pentru „năframe cu sârmă”, 90,33 taleri pentru prepararea ospățului de nuntă – pește proaspăt, făină, orz, 10 berbeci, 1 vacă grasă, 40 curcani și găște, 64 de găini și rațe, varză și alte legume. Se pare că petrecerea a fost o reușită dacă ținem seama de faptul că vinul a costat 36 taleri, și că a fost însuflețită de lăutari pentru care s-au plătit 8 taleri [18, p. 258-259].

Pentru nunta lui Istratie, fiul vistiernicului Stoian, din 25 ianuarie 1696, Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, a cheltuit în total 508 taleri pe daruri care au constat în: o bucată de stofă scumpă din lână, o bucată de postav, două bucăți de atlas, pentru diferite haine, două covoare, un vâl de mireasă, broboada care se pune pe capul miresei după ce i se ia voalul, căciula de blană scumpă pentru ginere, lumânări poleite și un covor care se așterne în biserică, bani pentru plata preotului, bani mărunți pentru aruncat în biserică, bani pentru pregătirea mesei (200 taleri) [19, p. 455]. Există o diferență riguroasă a cheltuielilor făcute de domnie cu prilejul cununiilor, în funcție de rangul social al familiilor în cauză. Astfel, boierii erau împărțiți în trei categorii, feciorii lor, când se căsătoreau, primind fiecare câte 246,50 taleri, 118 taleri, respectiv 51,30 taleri; slugile boierești erau împărțite în patru ranguri și primeau daruri cuprinse între 43,30 și 5 taleri [19, p. 482]. Cel mai puțin se dăruia cu ocazia căsătoriei unui „rob țigan” – 1,42 taleri din care cu 42 bani se cumpărau lumânări pentru biserică și se plătea preotul, iar de restul se achiziționau „două vedre de vin” [19, p. 482].

Din analiza documentelor prezentate se observă tipologia cheltuielilor necesare organizării unei nunți în perioada respectivă, dar și obiceiurile specifice acestui eveniment care s-au păstrat până în zilele noastre.

Spectacolul nunții este relatat de călătorii străini într-un mod pitoresc. Dintre sursele narrative referitoare la nunți, însemnările secretarului florentin al lui Brâncoveanu se detașează prin valoarea informațiilor deținute, calitativ și cantitativ. Bun cunoscător al tradițiilor românești, el a participat la câteva nunți și caută să înțeleagă importanța momentelor principale ale ceremoniei: „Duminica, ziua nunții, de dimineață, drumul de la casa mirelui spre cea a miresei și apoi spre biserică, e gătit cu ramuri de brad (...). În biserică, socrii țin lumânări aprinse în mână, iar preotul, după rugăciunile conform ritului ortodox, împreunează mânele mirilor în formă de cruce și le pune câte o cunună pe cap. Se aruncă apoi bani prin biserică, iar dacă mirii sunt de condiție mai modestă se aruncă nuci, alune, castane. Odată terminată cununia în biserică, mireasa e condusă în casa soțului, unde lumea ia loc la o masă bogat gătită, afară de înșurăței, care se retrag; fiecare în altă odaie, întovărășiți de rude. La nunțile celor mai nevoiași și chiar la negustori, când se servește la masă friptura, se obișnuiește a se împărți invitaților câte o basma ce li se pune pe umăr. Atunci fiecare comesan, aruncă în farfurie câte o sumă de bani, pe care îi strânge apoi cuscrul într-o basma legată și o încredințează miresei, care e adusă în sala de masă, cu fața acoperită și unde sărută mâna cuscrului. Se înapoiază apoi în odaia ei, fiind tot timpul nelipsită de soacră (...) înspre seară, când cheful continuă încă, se aduce zestrea miresei, așternutul de pat, hainele, lengeria, bijuteriile și altele. Masa cea din urmă terminată, invitații se întorc acasă, iar mireasa doarme pentru prima oară în casa mirelui” [14, p. 21].

Vedem deci că nunta se încheie cu daruri făcute de invitații la ospăț. Darurile fac parte dintr-un rit social cunoscut, acceptat și pus în practică de toți, indiferent de categoria socială sau de puterea economică. Ele primesc, după nuntă, semnificație juridică și se împart între cei doi soți. La nunțile boierești din Banat era obiceiul ca „toți banii care fuseseră adunați să fie puși într-un șervet și pecetluiți” apoi dați miresei „împreună cu toate cheile sipetelor soțului ei

și ale caselor și ale pivnițelor unde se păstrează murăturile și vinurile, toate «cheile» fiind atâr-nate de un lanț de argint. Căci în această țară soția este păstrătoarea avuțiilor soțului său și cheile îi atârnă întotdeauna de cingătoare. Ea stă întotdeauna în fruntea mesei și bărbatul său la dreapta ei, după cum am văzut adesea în multe împrejurări” [5, p. 211].

Evenimentele legate de căsătorie continuă și în săptămâna care urmează evenimentul și debutează cu vizita mirelui la naș, „înaintea prânzului, tot cu alai, unde e primit cu toți ai lui și cinstit cu licheor, cozonac și dulceață, după care se întoarce acasă unde e așteptat cu masa întinsă, la care iau parte numai înșurăței și pă-rinții lor. Soția are fața descoperită și pentru întâia oară năframă pe cap, semnul femeii mă-ritate în Valahia. În timpul acestui prânz intim, sosesc servitori cu alai de lăutari din partea so-crului și încărcați cu restul zestre, cu argintărie, sticlărie, servicii de masă, vase de aramă în toate mărimile, pline cu bucate, sticle cu vin și altele (...)” [14, p. 21].

Zestrea. Relatarea lui del Chiaro întărește obiceiul conform căruia, deși elaborarea foi de zestre avea loc în ziua logodnei, transferul efectiv al acesteia se întâmpla doar după nuntă, odată cu mutarea fetei în noua casă.

Zestrea este partea din averea părintească pe care o fată o primește în momentul căsătoriei [6, p. 250]. O femeie nu se poate mărita fără a avea zestre, ceea ce presupune că familia trebuie să facă eforturi economice pentru a o procura.

Tatăl este cel care se ocupă de elaborarea și redactarea unei foi de zestre, absența acestuia fiind înlocuită de fratele sau unchiul fetei care urmează să fie înzestată. Pe măsură ce se apropie vârsta măritişului, în paralel cu căuta-re a unui partener pentru fiica sa, tatăl procură și ceea ce crede că poate da zestre, astfel încât situația să fie convenabilă atât pentru fată, cât și pentru ginere. Așa s-a întâmplat la 27 aprilie 1629, când Ion și alți megieși mărturisesc pen-tru zestrea primită de Sora, în Zeletin, la logod-na ei [20, p. 490]; la 12 februarie 1631, Stroe din Cheia înzestra pe fiica sa Oprea cu mai multe

locuri „când a măritat-o după Toma din Bărbătești” [21, p. 336]; la 15 noiembrie 1633, Ivașco vornic lăsa zestre fiicei sale Vlădaia, parte din Rătești, țigani, vite, stupi ș.a. [22, p. 212-213]; la 11 mai 1634, Vintilă din Bucu dădea zestre fiicei sale, Tudora, ocina în Pupezeni și în Bucu [22, p. 357-358]; la 2 martie 1635, Iova își înzestra fiica, Petriia, cu o moșie la Gioroc [23, p. 35]; la 4 iulie 1652, popa Vlad dădea zestre fiicei sale, Visai, și ginerelui său, Stanciu, patru pogoaane de pământ în Jugurani, județul Buzău [24, p. 206] și exemplele pot continua.

Dacă, din diverse motive, tatăl nu reușește să-și mărite și să-și înzestreze fetele în timpul vieții, atunci transmite această obligație fiilor săi, moștenitorii de drept ai întregii averi. Este cazul spătarului Leca, acesta, la 17 iulie 1657, după ce s-a îmbolnăvit, „lasă (...) ca după moartea sa, fiul său, Fiera, să fie stăpân casei și bucatelor sale” având obligația să-și înzestreze cele două surori astfel: „Despa, a treia parte din moșia Găvăneștii de Jos, jud. Teleorman”, Varvarei revenindu-i „un sălaș de țigani”. Este foarte importantă precizarea care întărește decizia tatălui și care este urmată de blestem pentru cei care se vor împotrivi acesteia: „Fiind el slab de boală și neputernic, l-a învățat cu gura sa pe fiul său, Mihalcea, de a scris, căci el nu a putut scrie de boală, dar mintea și firea i-au fost «la cap, întreagă»” [10, p. 134-135].

În testament, tatăl își exprimă ultimele dorințe și încearcă să asigure viitorul tuturor membrilor familiei. Astfel, în martie 1658 „Uncheșul Stoica Ghidiul, dă, cât este în viață, fiicei sale, Anca, și ginerelui său, Zaharia, jumătate din moșia sa, pentru că altă zestre nu le-a dat, iar cealaltă jumătate o lasă fiului său, Lepădat (...). De asemenea, mai lasă fiicei sale, Vlada, o moșie, pe care o cumpărase din moșul Mușetescu, din partea Holomociei, precum și 2 iepe și o vacă, să-i fie de zestre. Astfel, i-a așezat cu cuvântul lui, iar cine se va scula peste cuvântul lui, să fie blestemat” [10, p. 220-221].

Din analiza celor două documente vedem că moștenitorul casei părintești primește odată cu averea și grija surorilor mai mici. Conținutul lor evidențiază trei principii: principiul le-

gislativ – prin care tatăl trebuie să-și înzestreze fiica, principiul cutumiar – prin care fratele are obligația de a se ocupa de căsătoria fetelor și ultimul, care se referă la dorințele răposatului împărtășite familiei, în prezența martorilor și în pragul morții.

Referitor la martori, trebuie precizat că, în perioada de referință, prezența lor era indispensabilă pentru valabilitatea actului respectiv. Mitropolitul Antim Ivireanu stabilește modul de redactare al foilor de zestre, întreaga responsabilitate fiind atribuită preotului. El trebuie să aibă grijă atât de forma cât și de credibilitatea acestora, prezența sa oferind autoritatea necesară actului: „să fie preotul satului împreună cu trei martori iscăliți în foaie pentru mai multă întărire a adevărului” [2, p. 393]. Martorii au o funcție triplă: dau credibilitate documentului, participă la ospățul de logodnă și garantează seriozitatea celor două familii care urmează să se înrudească. Ei garantează, de asemenea, atât prin prezența lor fizică, cât și prin semnătura din act, că zestrea este deja înscrisă în foaie și că cele două familii își vor asuma obligațiile din ziua logodnei. Pentru a evita certurile privind bunurile înscrise în foaia de zestre, Antim Ivireanu stabilește că orice „lucru să vor îndura părinții să dea fetei lor, obiecte de argint, de aur, haine, dobitoace, sau alte asemenea acestora să se pună prețul fiecăruia” [2, p. 393].

În secolul al XVII-lea, zestrea se bucură de un statut aparte. Ea este apărută de creditorii tatălui sau ai soțului, nu poate fi vândută sau ipotecată, iar soțul nu are decât drept de uzufruct. În cazul morții soțului, dacă are copii, văduva este considerată moștenitoare în numele copiilor ei. Ea poate rămâne în casă și se poate ocupa de administrarea averii comune.

Lucrurile se complică în absența moștenitorilor, în această situație ea având dreptul la zestrea sa și la o treime din bunurile agonisite împreună [25, p. 221]. Ea își pierde însă zestrea dacă se dovedea că întreținea legături conjugale cu alt bărbat în timpul anului de doliu [6, p. 222]. În ceea ce privește darurile pe care și le făceau soții între ei în timpul căsătoriei, acestea erau pierdute de soț, dacă nu avea grijă de sănătatea soției

[6, p. 230], dacă se dovedea că își calomniază soția cu scopul de a-i însuși zestrea [6, p. 222], dacă în primul an după moartea soției ducea o viață de desfrâu [6, p. 222] sau dacă își bătea soția cu vrăjmășie pentru „puțină vină” [6, p. 202].

Efectele căsătoriei. Pe lângă relațiile patri-moniale, care au în centrul lor darurile și zestrea, căsătoria produce și efecte care privesc relațiile personale dintre cei doi soți. Legislația acestei perioade stabilește ca obligații reciproce ale cuplului: fidelitatea, grija părinților față de copii și a copiilor față de părinți și sprijinul moral.

Fidelitatea conjugală constituia o obligație morală și civilă, nerespectarea ei constituind un motiv de divorț și în același timp o infracțiune.

Călătorii străini vorbesc în însemnările lor despre „femeile și tinerele fete din Țara Românească” cunoscute de toată lumea ca fiind „caste, neprihănite și virtuose. Dacă vreo faptă de rușine ajunge să fie cunoscută, bărbații sânt condamnați la închisoare pe veci, în ocne, de unde nu este scăpare, iar femeile sânt condamnate să fie înecate” [5, p. 123]. Afirmția lui Paul de Alep nu este însă confirmată de documente, la 1695, visteria domnească încasând o taxă pentru cei care se dovedeau infideli [19, p. 432-433]. Situația se pare că este destul de gravă în Moldova, în rândul populației catolice, unde „dacă soția nu poartă dragoste soțului se duce la schismatici, sau se rebotează”, permițându-i-se acestuia „să-și ia o altă soție cât trăiește prima, împotriva legii divine”. Marea problemă derivă din faptul că dacă nu li se permite acest lucru „ei își reneagă credința, nevrând să trăiască fără de soție și de aceea aleargă la judecata ortodoxilor” [26, p. 54].

În legislația secolului al XVII-lea, adulterul bărbatului nu era considerat tot atât de grav ca cel al femeii, datorită faptului că femeia adulteră putea aduce copii, din afara căsătoriei, cu drept de moștenire a soțului ei. Pentru nerespectarea obligației de fidelitate din partea soției erau prevăzute ca pedepse: pierderea zestrei, a darurilor, a bunurilor comune și a dreptului de întreținere [6, p. 221-223; 9, p. 33-34], mergând până la ucidere, în cazul flagrantului delict de adulter [6, p. 229-230; 9, p. 7]; în situația flagrantului

și femeia își putea ucide soțul și pe concubina acestuia, fără să fie pedepsită [6, p. 233-234]. De asemenea, fiind considerată „mai proastă și mai lesne în cădere decât bărbatul”, femeia este cercetată cu mai puțină severitate când se găsește într-o situație de adulter cu o rudă [6, p. 219]. O hotărâre neobișnuită pentru comunitatea bucureșteană adoptă însă Mitropolitul Teodosie care, la 3 decembrie 1691, judecă o pricină de divorț dintre logofătul Vlad și soția sa Nasta. Aceasta își recunoaște adulterul și faptul că la despărțirea de soț și-a primit zestrea înapoi. De bună voie a venit la judecată pentru a-i da posibilitatea bărbatului să se recăsătorească la rândul său. Contrar prevederilor legislative, celor doi li se recunoaște despărțirea și se stabilește că „nici Vlad logofătul să nu aibă a lua de la Nasta nimic, nici Nasta de la Vlad” [13, p. 243-244].

Grija părinților față de copii și a copiilor față de părinți, ca efect al căsătoriei, este reglementată pe baza obligațiilor de iubire și asistență reciprocă. Legislația obligă părinții să-i întrețină pe aceștia până la vârsta majoratului, în caz contrar fiind acuzați că își urau copiii [6, p. 252].

Sunt foarte numeroase documentele în care, după decesul unuia dintre soți, părintele rămas în viață își împrumietărește copiii sau alte rude pentru a avea grijă de el la bătrânețe. Așa au procedat și Hârja Fărcășoia și Farcaș Ioanaș, care, la 18 iulie 1638, lasă moștenire toată averea nepoatei lor Anița pe care o înfiase la vârsta de doi ani și jumătate [27, p. 418]. Neavând copii, la 23 februarie 1625, Singlitichia, văduva vornicului Bilă, dăruiește nepotului său, Dumitrașcu Ștefan, mare logofăt, satul Roznov din ținutul Neamț și satul Cămilești din ținutul Tecuci [28, p. 353].

În aceeași situație s-a aflat și „Grăjdana, jupâneasa lui Leca spătar”, care, văduvă fiind, lasă moștenire nepotului Preda „moșiile ei din Leurdeni, Ciumernic, Stâpenii de Sus și Cătun, cu vii, mori, rumâni și țigani” [29, p. 229-230]. Grija pentru copii l-a determinat, în 6 mai 1632, pe Stoica spătarul să lase toată averea fiilor săi Pătru, Dumitru și Pădure [29, p. 371], în timp ce, pe 15 aprilie 1649, soții și copiii împărțeau averea lui Dumitru Fililașanu, mare stolnic [30, p. 63].

Soții, în timpul căsătoriei, sunt obligați la sprijin moral. Datorită slabei posibilități de apărare a femeii, soțul este obligat să o ajute, putând chiar să-l omoare pe cel care făcea vreun rău soției lui; în schimb, soția trebuie să-și ajute soțul dacă era atacat de cineva [6, p. 29].

Ca efect al căsătoriei, acest sprijin moral trebuie văzut și ca o normă de conduită în familie, care presupune respect reciproc, cinste și grijă a copiilor față de părinții lor. Documentele timpului arată raporturi și atitudini diferite manifestate între soți. Astfel, dacă Lucoci a avut o căsnicie fericită cu Stanca, care l-a determinat, în aprilie 1625, să-i lase acesteia întreaga avere, având certitudinea că „are să mă pomenească bine” [28, p. 389], Vasile spătarul, dând mită martorilor „în zilele lui Leon voevod, pe vremea când era aici și părintele Macarie” a reușit să se despartă de Maria și să-i oprească zestrea acuzând-o „că este muiere rea și neânțeleaptă”. Aducând în discuție blestemul pentru cei care au mințit, la 10 ianuarie 1635, Matei Basarab rejudecă procesul și „întărește” jupănesei Maria și fiicelor acesteia toată averea soțului ei [31, p. 7-8].

Căsătoria presupune și o serie de obligații unilaterale, fie din partea soției, fie din partea soțului. Acestea evidențiază, de cele mai multe ori, poziția de inferioritate a femeii în raport cu cea a soțului ei, aceasta pierzându-și capacitatea juridică deplină odată cu căsătoria.

Astfel, în schimbul obligației soțului de întreținere și protecție, soția datorează ascultare, în caz contrar riscând să fie bătută și certată, după lege: „pentru vina ei (...) bărbatul poată să-și bată muierea cu măsură” [6, p. 202; 9, p. 38-39]. Prin bătaia „fără măsură” și „cu vrăjmășie” se înțelege bătaia cu „ciomagul” până când acesta se rupe, îi provoacă răni și curge sânge sau când „o lovește cu lemnul în obraz sau în cap”. Nu de cheamă „vrăjmășie” atunci când o lovește cu pumnul sau cu palma pentru că legislația îi acordă dreptul de corecție asupra soției „cât de mult și de des” [6, p. 202; 9, p. 38-39].

Din respectul pe care trebuie să-l aibă femeia pentru soțul ei și pentru superioritatea de care se bucură acesta în familie, soția nu are dreptul să ridice mâna asupra soțului, chiar dacă este vi-

novat [6, p. 224]. De asemenea, ea este obligată să locuiască împreună cu acesta și să-l urmeze pentru bunăstarea familiei sau dacă fuge „pentru o greșală mare de care este vinovat și îi este frică de judecată” [6, p. 204; 9, p. 40].

Documentele înfățișează o societate dinamică, în care fiecare familie își trăiește propriul destin, cu bucuriile sau dramele ei. Sunt momente în care soții se despart „pentru scârbă ce au avut împreună”, pentru ca apoi „să se împace și să locuiască împreună, de atunci până acum” [32, p. 473] și sunt momente în care fuga soțului să ducă la degradarea economică a familiei, cum a fost cazul Stancăi, soția lui Paraschiva din Surdești, care, împreună cu fiica ei, Sorca, vând o moșie pentru plata birului [30, p. 197].

Cu toate acestea, soția este obligată să-și aștepte soțul chiar dacă acesta o părăsește și locuiește în altă parte cu altă femeie. Relatările călătorilor străini fac referire la un grec pe nume „Astamaty – agent al turcilor, trimis în Ucraina (...) om rău, care și-a lăsat soția la Iași și și-a luat alta din Ismail, cu care traiește și are copii” [26, p. 353-354]. Femeia este datoare să-și aștepte soțul în următoarele situații: când este plecat la oaste, până când primește vești sigure că este decedat; timp de trei ani când acesta trăiește cu altă femeie sau timp de cinci ani în situația în care este părăsită, nu are vești de la el și este lipsită de orice ajutor [6, p. 226].

O altă obligație unilaterală, dar de această dată din partea soțului, este aceea de a asigura asistența medicală în caz de boală. Dacă soția este bolnavă, soțul trebuie să cheme medicul „unde va găsi”, în cazul decesului pierzând daturile și zestrea. [6, p. 229-230] Toate cheltuielile necesare însănătoșirii soției sunt suportate de soț, acesta neavând dreptul să ia nimic din zestre; cheltuielile de înmormântare sunt suportate de părinții soției decedate, pentru că aceștia își luau înapoi zestrea. [6, p. 247]. Este cutremurătoare povestea lui Pătru Epure, care în septembrie 1657, dă preotului Neguțu niște „meri, sădiți de mâna lui” pentru pomenirea soției și a celor doi copii nebotezați care au decedat răpuși de ciumă. Din cauza situației financiare foarte precare, el nu a putut da altceva de pomană [10,

p. 164]. Din toate exemplificările anterioare se desprinde ideea că în constituirea, supraviețuirea și dezmembrarea unui cuplu, un rol important îl are potențialul economic.

Concluzie. Condiția femeii se construiește în funcție de dominantă societății. În legislația secolului al XVII-lea, femeia, ca persoană, nu există deloc. Locul ocupat în ierarhia socială, situația sa legală sunt determinate de cea a tatălui sau a soțului său. Juriștii, în deplin acord cu teologii, împărtășesc aceleași prejudecăți, afirmând inferioritatea femeii. Fiziologia, psihologia sa fac din ea o ființă slabă din punct de vedere fizic și intelectual, așadar, iresponsabilă precum un copil. Această eternă minoră nu va putea fi niciodată considerată egală bărbatului.

Pentru a impune o nouă concepție familiei, trebuie să se dea o nouă orientare raporturilor conjugale, a îndatoririlor și drepturilor celor doi soți și să se stabilească demnitatea femeii. Dar această nouă demnitate îi este acordată cu o singură condiție: să se conformeze modelului de soție și de mamă, care să garanteze stabilitatea celulei familiale, necesară stabilității statului.

Referințe bibliografice:

1. Panaitescu, P.P. *Începuturile scrisului în limba română*. În: „Studii și materiale de istorie medie” IV, (1960), p. 181-83.
2. Ivireanu, Antim. *Opere*. București: Editura Minerva, 1972, p. 374.
3. Cantemir, Dimitrie. *Scrisoarea Moldovei*, II. Iași: Imprimeria Adolf Bermann, 1868, p. 258.
4. Rafailă, Grina-Mihaela. „Catalogul documentelor lui Grigore I Ghica aflate în colecțiile Muzeului Municipiului București”. În: *Materiale de Istorie și Muzeografie*, XXX, nr. 37 (2016), p. 155.
5. *Călători străini despre Țările Române*, VI. București: Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 210.
6. *Îndreptarea legii 1652*. București: Tipografia Academiei Române, 1885, p. 197.
7. *Călători străini despre Țările Române*, V. București: Științifică, 1973, p. 644.
8. Greceanu, Radu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*. București: Minerva, 1984, p. 100.
9. *Carte românească de învățătură 1646*. București: Tipografia Academiei Române, 1885, p. 27.
10. Comănescu, Mirela; Niculescu, Laura; Dincă, Ileana. *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, IX (1657-1659). București, 2012, p. 452-53.
11. Hanga, Vladimir. *Istoria dreptului românesc*, I. București: Academiei, 1980, p. 506.
12. Ghițulescu, Constanța. „Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)”. În: *Studii și materiale de istorie medie*, XX (2002), p. 95-96.
13. Iorga, Nicolae. *Istoria românilor în chipuri și icoane*. București: Institutul de arte grafice „Minerva”, 1905, p. 176.
14. Chiaro, Anton Maria del. *Revoluțiile Valahiei*. Iași: Viața Românească, 1929, p. 22.
15. Popescu, Anicuța. „Instituția căsătoriei și condiția juridică a femeii din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea”. În: *Studii. Revistă de istorie*, 23, nr. 1 (1970), p. 66-67.
16. Vintilă-Ghițulescu, Constanța. În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea. București: Humanitas, 2011, p. 133.
17. *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe (1642)*. București: Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 103.
18. Iorga, Nicolae. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XIV. București: Atelierele grafice Socec&Comp. Societate anonimă, 1907, p. 258-259.
19. Giurescu, Dinu C. „Anatefterul. Condiția de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu”. În: *Studii și materiale de istorie medie*, V, 1962, p. 455.
20. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 22 (1628-1629). București: Academiei, 1969, p. 490.
21. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 23 (1630-1632). București: Academiei, 1969, p. 336.
22. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 24 (1633-1634). București: Academiei, 1974, p. 212-13.
23. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 25 (1635-1636). București: Academiei, 1985, p. 35.
24. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 37 (1652). București: Academiei, 2006, p. 206.
25. Ghițulescu, Constanța. „Zestrea între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (I)”. În: *Studii și materiale de istorie medie*, XVIII, 2000, p. 221.
26. *Călători străini despre Țările Române*, VII. București: Științifică, 1980, p. 54.
27. *Documenta Romaniae Historica. Seria A, Moldova*, 24 (1637-1638). București: Academiei, 1998, p. 418.

28. *Documenta Romaniae Historica. Seria A, Moldova*, 18 (1623–1625). București: Academiei, 2006, p. 353

29. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 23 (1630-1632), p. 229-230.

30. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 34 (1649). București: Academiei, 2002, p. 63.

31. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, 25 (1635–1636), p. 7-8.

32. *Documenta Romaniae Historica. Seria A, Moldova*, 25 (1639–1640). București: Academiei, 2003, p. 473.